

3. Пірус Т.П. Традиційне харчування // Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка та Заруддя Красилівського району на Хмельниччині. Київ, 2010. С. 265-272.
4. Пісні Поділля. Записи Н. Присяжнюк в с. Погребище. 1920-1970 рр. К., Наукова думка, 1976. 523 с.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. К., Обереги, 1994. Книга I. т. 1: (Зимовий цикл); т. 2: (Весняний цикл). 400 с.
6. Пірус Т.П. Традиційне харчування // Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка та Заруддя Красилівського району на Хмельниччині. Київ, 2010. С. 265-272.
7. Медведчук Г. К. Народна їжа подолян. Науково-етнографічне видання. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2011. 132 с.
8. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. К., Обереги, 1994. Книга II. Т. 3: (Весняний цикл); т. 4: (Літній цикл). 528 с.
9. Там само, с. 25.
10. Запис автора 17 вересня 2002 р. від Пірус (дів. Неприсяжна) Марії Макарівни, 1932 р. н., уродженки с. Рахни-Лісові Тульчинського району Вінницької області.
11. Запис автора 20 вересня 2024 р. від Суханової (дів. Лапа) Таїсії Леонтіївни, 1950 р. н., жительки м. Вінниці, уродженки с. Щітки Вінницького району Вінницької області.
12. Пірус Т.П. Прізвищевий масив мешканців містечка Рахни- Лісові Ямпільського повіту Подільської губернії початку ХІХ ст. (на матеріалах Державного архіву Вінницької області) // Вісник інституту історії, етнології і права: зб. наук. праць / ред. Ю.А. Зінько. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2016. Вип. 14. С. 111-114.
13. Пірус Т.П. Посімейний список мешканців містечка Шпикова як джерело з вивчення прізвищевих назв // Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку ХХ ст.: матеріали наукової конференції 24-25 вересня 2015 року/ ред. В. Колесник. Вінниця: Нілан ЛТД, 2016. С. 460-463.

Єгор Пархоменко

ГЕРБ МІСТА ВІННИЦІ: ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ТА ТРАДИЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню герба міста Вінниці як історико-геральдичного символу, що відображає унікальну ідентичність та його зв'язок із суспільно-політичними й культурними процесами. Описано історію виникнення герба, його еволюцію та символіку в контексті надання місту Магдебурзького права, втрати автономії, а також наступних змін у адміністративному статусі.*

Ключові слова: Вінниця, геральдика, герб, герб «Погоня», герб «Юнчик», міський герб, Поділля, символ «Проквітлий хрест», символіка

Yegor Parkhomenko

COAT OF ARMS OF THE CITY OF VINNYTSI: THEORIES OF ORIGIN AND TRADITION OF USE

Abstract: *The article is dedicated to the study of the coat of arms of the city of Vinnytsia as a historical and heraldic symbol reflecting its unique identity and its connection to socio-political and cultural processes. The history of the coat of arms, its evolution, and symbolism are described in the context of granting the city Magdeburg rights, the loss of autonomy, and subsequent changes in its administrative status.*

Keywords: *Vinnytsia, heraldry, coat of arms, "Pogonia" coat of arms, "Yunchyk" coat of arms, municipal coat of arms, Podillia, "Flourished Cross" symbol, symbolism*

Герб міста – це не лише знак, що визначає певне поселення, але й вагома частка історичної спадщини, яка відображає сутність, традиції та особливості окремої громади. Геральдика Вінниці, як одного з давніх міст Поділля, містить у собі багату історію, глибоке символічне значення, та можливо розкриває зв'язок краю з іншими історико-етнографічними регіонами України, про що буде написано далі.

Метою статті є дослідження історії походження герба міста Вінниці, його сенсу та еволюції в контексті історичних подій. Особлива увага приділяється значенню цього знаку для формування міської ідентичності та відображення суспільно-політичних змін у різні періоди.

Одним із ключових моментів історії міста стало надання їй у 1640 році Магдебурзького права польським королем Владиславом IV. Цей привілей закріплював право міщан на самоврядування та певну автономію, водночас ставлячи їх перед важливими політичними обмеженнями. Серед іншого вінницькі міщани зобов'язувалися не брати участі в повстаннях чи підтримувати українських «бунтівників». Така умова була викликана політичною напругою між польською шляхтою та руськими (українськими) громадами, що вилася у серію народно-визвольних війн, зокрема у Визвольну війну 1648–1657 років. Згодом, через активну участь українських міст, у тому числі Вінниці, у цих подіях, привілей на самоврядування був скасований як форма політичної репресії, а міста підпорядковувалися польсько-шляхетській адміністрації [9].

Відновлення прав і вольностей разом із підтвердженням привілею Магдебурзького права стали одним із важливих пунктів Зборівської угоди 1649 року, яку затвердив польський король Ян Казимир у 1650 році. Проте текст оригінальних привілеїв 1640 та 1650 років не зберігся до наших днів. Дослідники, серед яких В. Д. Отамановський, провели масштабні пошуки цих документів у архівах Варшави, Києва та Москви, проте безрезультатно [8]. На жаль, стихійні

лиха, війни та плин часу спричинили втрату багатьох історичних джерел. Задля відновлення розуміння походження герба міста сучасні історики змушені спиратися на згадки в пізніших документах та літературі, відновлюючи картину минулого за фрагментами, що дійшли до нас.

На сьогодні ми одним із найдавніших відомих зразків вінницького герба буде міська печатка, що була відбита на документі 1791 року. Саме вона надає можливість детально вивчити тогочасну геральдику міста.

Овальний контур печатки, прикрашений орнаментом, обрамлює герб і супроводжується написом польською мовою: «Pieczec miasta lego Krolewskiey Moscі oboiy Winnicy», що вказує на Стару та Нову Вінницю [7]. Цей відтиск є надзвичайно важливим, адже засвідчує використання оригінального герба ще до змін, внесених у період пізнішого підпорядкування Російській імперії. Зображення печатки 1791 року стало вагомим аргументом у підтвердженні того, що герб із двома шаблями та «вудкою» був не лише символом права міста, а й важливим елементом його ідентичності протягом тривалого часу.

Надалі будуть представлені дві теорії стосовно походження головного елемента герба - срібного латинського хреста, розділеного знизу на дві загострених дуги:

1) Однією з ключових теорій походження символіки міста Вінниці є його зв'язок зі шляхетським гербом Юнчик, що походить із Волині. Зокрема, саме герб Юнчик II, повністю збігається з гербом Вінниці за основними елементами [1].

Юнчик I та Юнчик II мають спільну основу – червоний щит зі срібними геометричними елементами. Основна різниця полягає в кількості хрестів: Юнчик I зображає два срібні хрести один над одним, що підкреслює складну символіку родових традицій, тоді як Юнчик II має лише один хрест, що спрощує композицію і робить її ближчою до герба Вінниці [2]. Символи на гербі (гачки чи якорі, на яких закріплено хрести) є характерними для волинських гербів, які мають геометричну основу і часто поєднують елементи військової символіки з християнськими знаками.

Згідно з описом класичних гербовників цей символ символізує військову відвагу, про що свідчить легенда про його створення: «герб надано воїну Юнчику за успіх у битві проти поган, коли той вивів християнське військо до перемоги» [4].

Роди, що користувалися гербом Юнчик, мали широку географію, охоплюючи Волинь, Литву та інші землі. Серед найвідоміших власників герба були роди Богушевських, Болбасів, Ростовських, Кшижановських, які в різні часи мали значний вплив у регіоні [1, 3, 5]. Зовнішній вплив може підтверджуватися фактом адміністративної приналежності, оскільки Брацлавське воєводство, в яке також входила Вінниця, було створено з частини території, що в часи Великого князівства Литовського була адміністративно об'єднана з Волинню. Юнчик II, своєю чергою, найбільше асоціюється конкретно з Волинню, що підсилює припущення про його зв'язок із Вінниччиною.

Волинська геральдична традиція вирізняється перевагою геометричних форм і поєднанням білих або срібних елементів із червоним щитом. Герб Вінниці з двома шаблями та «якорем» логічно вписується в цю систему завдяки своїй символіці та композиції. Адміністративна приналежність східного Поділля до Волині в певні періоди історії також підкріплює ідею належності герба міста до означеної традиції.

Особливо важливо, що у XVIII столітті, коли Вінниця втратила Магдебурзьке право, герб із шаблями та гачком повернувся до використання, що засвідчило його символічну тяглість [9]. Це говорить про те, що традиції гербового мистецтва регіону Волині та їхній вплив на подільське місто ймовірно можуть мати дійсне історичне коріння.

2) Ще одна з гіпотез походження герба міста Вінниця припускає його зв'язок із символом "проквітлий хрест". Цей знак, глибоко вкорінений у релігійній та культурній традиції Русі, міг стати основою для геральдичних елементів міського герба. "Проквітлий хрест" зустрічається в багатьох археологічних знахідках, включаючи дорожчинський митні пломби. На пломбах, датованих XIII-XIV століттями, він виступає маркером владних прерогатив, символізуючи контроль та підпорядкування території централізованій владі [6].

Серед особливо цікавих екземплярів згаданих плombs, що вкрай подібні на вінницький символ можна назвати: SCOA-238, SCOA-309, SCOA-746, SCOA-786, SCOA-815. Географія їх побутування охоплювала території Полісся (особливо західного), Галичини та частково Поділля, що може засвідчити архаїку явища, а від того і самого знаку.

Отже, герб Вінниці може містити стилізоване відображення цього хреста, який у цьому випадку міг трансформуватися в елементи, що водночас виконували символічну функцію і відповідали прагматичним цілям впізнаваності. «Проквітлий хрест» розкриває ідею відродження, духовного зростання та перемоги життя над смертю. Цей знак часто зустрічається в церковній архітектурі, іконопису та ювелірних виробах того періоду, акцентуючи ідею божественного благословення і захисту [10].

Припущення про зв'язок герба Вінниці з «проквітлим хрестом» може бути обґрунтоване історичними реаліями та стилістичними аналогіями. У контексті Магдебурзького права та формування місцевої адміністрації, такий герб міста відображав би як символ незалежності, так і тяглість традицій Русі. Елементи герба, такі як схрещені шаблі, що символізували прикордонне розташування, та стилізований хрест, таким чином трансформувалися в унікальну геральдичну композицію, яка б підкреслювала вагомий роль міста в якості оборонного і релігійного форпосту.

У висновку необхідно зазначити, що герб міста Вінниці є не лише знаковим елементом, але й важливим історико-культурним феноменом, який поєднує в собі багатотисячлітні традиції, символіку і суспільно-політичну спадщину. Його еволюція, пов'язана з подіями місцевого і загальноукраїнського масштабу, відображає складний процес формування міської ідентичності в умовах історичних змін.

Розгляд герба в контексті Магдебурзького права, впливу Волинської геральдичної традиції та релігійно-культурних символів, таких як "проквітлий хрест", дозволяє глибше зрозуміти його походження та значення.

Отже, герб Вінниці постає унікальним свідченням культурного обміну, символом автономії та історичної спадкоємності. Подальше дослідження його елементів і впливів дає змогу краще усвідомити роль міста в історії Поділля та України загалом, а також зберегти й популяризувати його культурну спадщину.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Chrząński, Teodor. Tablice odmian herbowych Chrząńskiego. (1909)
2. Kasper Niesiecki, Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J., Breitkopf i Haertel, (1839)
3. Szymon Okolski. Orbis Polonus: Tom 1. (1641)
4. Waclaw Potocki, Poczet Herbow Szlachty Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego ... Tudziesz, Stárożytność Domow: Rodowitość Familiei: ... zwięzłem opisuie wierszem, (1696)
5. Лукомський В. Модзалевський В. Малоросійський Гербовник (1914)
6. Матеріали про Товарні пломби (дорогичинські) Київської Русі. Режим доступу: <http://uht.org.ua/forum/viewtopic.php?f=48&t=101>
7. Музей Вінниці показав найдавніше зображення герба міста. Режим доступу: <https://vitatv.com.ua/misto/muzey-vinnitsi-pokazav-naydavnishe>
8. Отамановський В. Д. Вінниця в XIV-XVII // Вінниця : Вид-во "Державна друкарня", 1927. С. 200
9. Савчук Ю. К. Герби міста Вінниці: традиція та сучасність // «Подільська старовина», 1993. С. 175 – 186
10. Стрельник О. О. Символ проквітлого хреста на підвісках давньоруського часу / Ольга Олександрівна Стрельник // Археологія. 2015. № 2. С. 57–67.

Микола Білик

З ІСТОРІЇ С. БАБИН ІПЛІНЕЦЬКОЇ МТГ ВІННИЦЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (з найдавніших часів до початку 20 ст.)

Анотація: У статті висвітлено багату історичну спадщину села Бабин, розташованого в Іплінецькій міській територіальній громаді Вінницької області. Зображено період від заснування в XVI столітті до початку XX століття, за цей час село пройшло через численні етапи свого розвитку, включаючи володіння роду Янчинських, створення фортеці княгині Корецької та період Хмельниччини. Розвиток Бабина в середині XIX століття, завдяки родині Ярошинських, зробив його важливим економічним і культурним центром регіону, що має велике значення для збереження національної ідентичності та спадщини України.